

Az állampolgárság átalakulása

Miközben az európai integráció kapcsán a klasszikus nemzetállam válságáról vagy legalábbis átalakulásáról beszélnek, arról a folyamatról, amelynek során az európai állam szuverenitása egy részét az államok fölötti (uniós), illetve államok alatti szinteknek (a régióknak) adja át, jóval kevesebb szó esik arról, hogy eközben az állampolgárság fogalma és jogintézménye is átalakul. Holott ez az átalakulás minden bizonnyal hamarabb lesz érzékelhető az uniós tagságra várakozó államok polgárai számára, mint a szuverenitás-attribútumok átadásából adódó, egyéb intézményi változások.

Dominique Schnapper és Christian Bachelier könyve az állampolgárság fogalmának és jogintézményének kialakulását bemutató ennek az átalakulásnak a megismeréséhez nyújt fogódzót. A mű akár bevezető is lehetne a poszt-nacionális korszak állampolgárság-fogalmához. Elsősorban az *Állampolgárság és nemzet* című fejezet az, amelynek kelet-közép-európai olvasata elgondolkodtató: a szerzőpáros ugyan kritikai távolságot teremt az „ortodox liberalizmus” és a klasszikus republikanizmus álláspontjával, de a multikulturalizmust, a kommunitarizmust eszméit és a kulturális jogokat inkább csak a klasszikus állampolgárságot részben bíráló, részben pedig „bővítő” irányzatokként ismerteti. Schnapper és Bachelier felismeri, hogy ezek az eszmék a nemzet „etnikai” és „polgári” fogalma közötti ellentétet hivatottak feloldani. Azzal is tisztában vannak, hogy ez az ellentét – a kelet-európai idealista reformisták elképzeléseitől eltérően – tulajdonképpen ideológikus jellegű (a XIX. században alakult ki a francia politikai nemzet és a német *Volk* vitájából), és az európai nemzetek valójában egyszerre etnikai és polgári közösségek. Azonban a felismerésük konzekvenciák nélküliek, még csak utalást sem tesznek arra, hogy melyek azok a politikai modellek, amelyekben belül a két közösségi vonatkozás között az összhang vagy egyensúly megteremthető. (B. M.)

(Dominique Schnapper – Christian Bachelier: *Ce este cetățenia? Ediția Polirom, 2001*)

Újdonságok

A múlt év egyik újdonsága a Kriterion Kiadó újbóli megjelenése a román könyvpiacra. Egy jó menedzsercsapat felvállalta a gondolatot, hogy a romániai olvasóközönséget érdekelhetnék a magyar kultúrovezet jelentős könyvei. Minek következtében elvégzett egy első, sajátos tárgykörökben változatos válogatást, és munkához látott. Az első négy kötet már kapható a könyvesboltokban, és mindegyikük figyelemre méltó.

Gergely András tollából Magyarország rövid története jelent meg, és ez az első ilyen tárgyú, nálunk lefordított könyv (*Istoria Ungariei* – Magyarország története), Bukarest–Kolozsvár, Kriterion Kiadó, 2000). Régóta várt és kissé megkésett bemutató ez, ha arra gondolunk, hány történettudományi vitát táplálnak a magyar és román szakértőknek a közös múltra vonatkozó eltérő megítélésai. Az Árpád-dal kezdődő és Orbán Viktorral végződő állam- és kormányfők listájával ellátott kis összefoglaló teljes mértékben hasznosnak bizonyul. Amikor várható a sokat kifogásolt – és igen kevésbé ismert –, a Magyar Tudományos Akadémia védnöksége alatt kidolgozott *Erdély történelmének fordítása?*

Miskolczi Ambrus romániai szakmai berkekben ismert történetész. Több éve szerkesztője egy háromnyelvű kiadványnak, amelyben különböző, román és magyar nyelven írott történelmi tanulmányokat helyez egymás mellé, eredetiben és fordításban, kiegészítve a nemzetközi történetírás hozzájárulásaival. Ezúttal azonban a történetemlékkel nagyközönségnek mutatkozni be, szakértőlemmel és átfogó szellemben tárgyalva a román kereskedő polgárság kezdetét [*Rolul de intermediere între est și vest al burgheziei comerciale levantine române din Brașov (1780–1860)*] – A brassói román levantei kereskedő polgárság közvetítő szerepe Kelet és Nyugat között (1780–1860), Bukarest–Kolozsvár, Kriterion Kiadó, 2000]. A Kriterionnál lefordított kutatás a hajdani Brassó Kelet és Nyugat közötti hídszerepére összpontosít, és életrajzi képekkel tölti meg a szakirodalomban létező űrt.

A politikai vagy geopolitikai filozófia köréből származik egy másik, eredetiben már hosszabb ideje jól ismert, sok román gondolkodó által türelmetlenül várt kötet. Bibó István sokat vitatott elméleti

örökségéről (*A kelet-európai kisállamok nyomorúsága* című tanulmányáról) és Szűcs Jenő alapvető munkájáról van szó, amely a Bibó által elért eredmények gyümölcsötvetésének és folytatásának vágyából fakadt (*Európa egyensúlyáról és békéjéről*). Ugyanazon kötetben (Bibó István, Szűcs Jenő: *În tre Occident și Răsărit* – Nyugat és Kelet között, Bukarest–Kolozsvár, Kriterion Kiadó, 2000) és kiegészítve egy ugyanattól a Bibótól származó részletlekből álló melléklettel (*Despre echilibrul și pacea Europei* – Európa egyensúlyáról és békéjéről), a könyv valóságos esemény, vitákra és állásfoglalásokra, elemzésekre és dicsőretre méltó. Egylőre azonban a hazai értelmiség várakozó állásponton van. Lássuk, még mi következhet!

Végül, nemcsak a múlt, hanem a jelen kihívásaira is figyelve, a Kriterion csapata egy híres magyar disszidens és közgazdász, Komai János életművéből ajánl egy első fordítást. *Drumul nepietruilor al transformării* – A haladás közvetlen útja (Bukarest–Kolozsvár, Kriterion Kiadó, 2000) című most megjelent munkájának tárgya a kommunizmusból való átmenet gazdasági mechanizmusa. Bár történelmi jelentőségű, Komai vizsgálata teljes mértékben megőrzi frissességét egy közgazdászokkal telített publicisztikai környezetben, amelyből azonban hiányoznak – egy-két figyelemre méltó kivételtől eltekintve – a szakterületükön belül meglátásokkal bíró emberek. A könyv kihívó, kérdéseket vet fel, gondolati ellenállást vált ki. Így vagy úgy, nem hagyja közömbösen az olvasót. És ez figyelemre méltó érdem, mivel a passzivitásból való egyfajta kilépést jelent.

Ezzel a taktikával a Kriterion Kiadó valószínűleg a legrövidebb időn belül kialakítja saját szelvényét a román olvasóközönségen belül. Ugyanakkor hozzájárul ahhoz, hogy megtörténjen a kívánatos lépés a kölcsönös tudatlanságtól a kölcsönös megismerésig és az egymás kulturális megvalósítása iránti tiszteletig.

A magyar kultúra jobb megismerése szempontjából két másik, újonnan megjelent könyv is érdekes. Az első közülük egy történetészé, aki szakértelmével és pártatlanságával tűnt ki. I. Tóth Zoltán klasszikus műve, *Az erdélyi román nacionalizmus első évszázada. 1697–1792* végre Romániában is megjelent (*Primul secol al naționalismului românesc ardelean. 1697–1792*, Bukarest, Pythagora Kiadó, 2001), miután megjelenése a múlt század 40-es éveiben a történetírás újjáépítésének kezdetét jelezte, amely David Prodan tekintélyes munkásságát is eredményezte. A kutatás, amely egy átfogóbb, egyedülállóan nagyszabású tervezetbe tartozik, sajnos, befejezetlen maradt, mivel a szerző az 1956-os forradalomban golyóáldozata lett. Műve így is figyelemre méltó, s a jövőre nézve termékeny javaslatokkal szolgáló értelmezését adja a modern román jelenségnek.

Az 1980-as években Erdélyt elhagyó és Magyarországon letelepedett Tamás Gáspár Miklós magyar gondolkodó a maga módján hazatért: Romániában elsőként az évekkel ezelőtt *Idola tribus* cím alatt összegyűjtött tanulmányaival jelentkezve (Kolozsvár, Dacia Kiadó, 2001). A nacionalizmussal és a hagyományokkal foglalkozva, úgy, ahogyan azok egy múltbeli öröksége által továbbra is terhelte világban jelentkeznek, Tamás Gáspár Miklós számos előítéletet támad meg egymás után, a nacionalista magatartás kritikus elemzését adva. Mégis, egy kérdés továbbra is fennmarad: lehet-e élni törzsi bálványok nélküli közösségben? Sokat elmond erről az, hogy a kései modern kor képtelen arra, hogy a közösségi lét számára egy más értékrendszert javasoljon, akár liberális, akár szociáldemokrata változatban. A Tamáséhoz hasonló, rendkívül hasznos és bármikor szívesen látott elemzések tehetnek-e többet, mint hogy egyes bálványokat másokkal helyettesítsenek? Többet kérni azt jelentené talán, hogy magának az emberi létezésnek a mutációjára várunk. Nietzsche arra várt. De vajon jogosultá teszi-e ez a mi elvárásainkat?

(O. P. – Ford.: V. E.)

A Polis, avagy az átmenet a politológiai szaklapok terén

A politikatudomány még kezdeti lépéseinél tart a román egyetemi rendszeren belül alakuló társadalomtudományi oktatás és kutatás körében. Bár az elmúlt évszázad nyolcvanas éveiben a pszichológiai és szociológiai tanszékkel együtt a politikatudomány oktatását is felszámolták, a kommunizmus bukása után néhány személyiség révén gyorsan fejlődésnek indult. Olyan gondolkodók kreatív közreműködéséről van szó, akik néhány egyetem és két folyóirat mellett kutatóintézeteket is

teremtettek, és ezek az átmenet évtizedében rendkívül jelentősékké váltak. Az említett két lap a *Polis* és a *Sfera Politicii*. Angolszász szemléletmódjukkal, akadémiai stílusukkal, emocionális elemeket háttérbe szorító cikkeikkel és tanulmányaikkal sikerült maguk köré gyűjteniük a politikatudomány neves képviselőit. Az elmúlt évek során a két folyóiratban olyan szerzők közöltek, mint Giovanni Sartori, Jeremy Shearmur, Kazimierz Z. Poznanski, Martin Krygier, John Pinder, Narnard Crick, illetve olyan neves román politikai elemzők, mint Dan Pavel, Stelian Tănase, Aurelian Crăiutu, Cristian Preda, Vladimir Tismăneanu, George Voicu és Virgil Nemoianu (hogy csak néhányukat említsem).

Gényes grafikai megjelenése mellett kiválóan kiválasztott témával és közölt tanulmányaival a *Polis* és a *Sfera Politicii* sikeres befolyásolta a politikai élet és a közigazgatási sfera megannyi döntését, és ezzel jó néhány *think-tank* rendkívül költséges munkáját végezte el. Nem hiányoztak a lapok hasábjairól a viharos eszméi viták; a fasizmus versus kommunizmus, az antiszemitizmus, a titkosszolgálatok és a kommunista rendszerrel való kollaboráció kényes témáira vonatkozó, csipős polémiák. Gyakorlatilag nem létezik olyan – a politikatudománnyal rokon – terület, amelyet ne vitattak volna meg, ne elemeztek, kommentáltak volna a politológia eszközeivel és fogalmaival.

Miközben a neves politikai elemző, Stelian Tănase által vezetett *Sfera Politicii* a népszerűbb, közérthetőbb stílust pártolta fel, a *Polis* folyóirat akadémiai stílusban közölt elemzéseket és tanulmányokat, mind román, mind pedig idegen nyelveken. A *Polis* – melynek élén nemzetközi hírv szakemberekből álló szerkesztőbizottság állt, és amelyet a szociológus Alin Teodorescu által vezetett IMAS adott ki – viszonylag alacsony példányszámával is sikerült befolyásolnia a romániai közélet néhány fontos politikai érdekcsoportját és döntéshozóját, és jelentős hírnévre tett szert a politikatudomány és a politikai filozófia egy-egy neves szerzője műveinek tematikus bemutatásával. Az olvasók így ismerhették meg olyan nagyságrendű szerzők műveit, mint például Ghiță Ionescu, Friedrich A. Hayek és John Rawls. A *Polis* több számot szentelt a román liberalizmus jelenlegi helyzetének, a világot lassan behálózó nacionalizmus-problémának, az átmenet fogalmának és a kelet-európai országok helyzetének, a NATO-hoz és az Európai Unióhoz való csatlakozás folyamatának.

A folyóirat munkatársai nem hanyagolták el sem a román politikai színtér bemutatását, sem a kisebbségekkel való kapcsolat, illetve a román állam velük kapcsolatos politikájának elemzését. Megjelenésének hat éve alatt a *Polis* folyamatosan vizsgálta a román politikai rendszert alkotó pártok doktrínáit, és figyelt a kisebbségek jogaira – ez utóbbinak egy teljes számot is szentelt.

A tárgyilagosság azonban megköveteli, hogy elmondjuk: a *Polis* nem szentelt kellő figyelmet olyan kortárs-fogalmaknak, -jelenségeknek, mint amilyen a multikulturalizmus, a regionalizmus és a szubszidiaritás, amelyek a politikatudományok (political science) és a kultúrakutatás (cultural studies) csak részlegesen körvonalazódott határterületére tartoznak. E tekintetben nem meglepő, hogy az erdélyiségre vagy a transzszilvanizmusra vonatkozó fogalmi viták teljességgel hiányoztak a folyóirat hasábjairól, jóllehet, a román politikai eszmétörténet komoly tanulmányokat mutathat fel e témakörön belül.

E kiváló lap egyetlen számában sem találunk szakmailag is helytálló tanulmányt Erdély regionális kérdéseiről. Általában ideológiákkal, politikai doktrínákkal, közgazdasággal, valamint a politikatudomány és jogrend kapcsolatával foglalkozó témákat választottak. De a *Polis* még az említett kérdésekkel foglalkozó tanulmányok hiánya mellett is alapvető igazodási pontnak számít a romániai politikatudományon belül, s ez főleg annak az úttörő szerepnek köszönhető, amelyet a politikatudományi lapok körében betöltött. Múlt időben beszélünk róla, mert – legjobb „mioritikus hagyományainknak” megfelelően – e kiváló kulturális vállalkozás is csődöt mondott, s a lap többé már nem jelenik meg.

Közben az érdeklődőknek tudniuk kell, hogy a kiadványok piacán két új politológiai folyóirat is megjelent. Az egyik a *Studia Politica*, amelyet Daniel Barbu dékán kezdeményezésére a bukaresti Egyetem Politikatudományi Kara ad ki a Meridiane Kiadóval együttműködve, a másik a *Revista Română de Științe Politice* (Román Politikatudományi Lap), amelyet Alina Mungiu-Pippidi ad ki a Román Akadémiai Társaság (SAR) néven létrehozott think-tank égisze alatt. A *Sfera Politicii* mellett jelenleg csupán ez a két lap fémjelzi azt a területet, amelyen még bőven akadnak lehetőségek.

(Farkas Tibor – Ford.: B. M.)

